

LEV DAVIDOVIČ TROCKIJ
ZRAZENÁ REVOLUCE
/CO JE SSSR A KAM SPĚJE/
DOPLNĚK BRNO 1995

E D I C E
K N I H Y
DOKUMENTY

socializmem. Vedlo to k dodatečné revoluci, kterou byrokracie a její ideologové neočekávali. Bude chtít vrůstat do socializmu byrokracie, v jejichž rukou se soustřeďuje moc a bohatství? Lze o tom pochybovat. Bylo by v každém případě nemoudré věřit byrokracii na slovo. V jakém směru se rozvine v příštích třech, pěti nebo deseti letech dynamika hospodářských rozporů a sociálních antagonizmů sovětské společnosti? Na tuto otázku ještě neexistuje definitivní a nesporná odpověď. Její řešení závisí na boji živých společenských sil, a to nejen v národním, nýbrž také v mezinárodním měřítku. V každém novém období je proto třeba provést konkrétní rozbor reálných tendencí a vztahů v jejich souvislosti a stálém vzájemném působení. Důležitost takového rozboru si ověříme ihned na otázce sovětského státu.

Program a skutečnost

Lenin, tak jako Marx a Engels, spatřoval první charakteristický znak revoluce v tom, že se vyvlastněním vyvlastňovatelů stává zbytečným byrokratický aparát, který panuje nad společností, především policie a stálá armáda. „Proletariát potřebuje stát – to opakují všichni oportunisté,“ napsal Lenin r. 1917, dva nebo tři měsíce před dobytím moci, „avšak zapomínají dodat, že podle Marxe... proletariát potřebuje toliko odumírající stát, tj. stát uspořádaný tak, aby neprodleně začal odumírat a nemohl neodumírat.“ (*Stát a revoluce*) Tato kritika směřovala svého času proti reformistickým socialistům, jako byli ruští menševici a britští fabiánci atd. Dnes se obrací s dvojnásobnou silou proti sovětským modlářům a jejich kultu byrokratického státu, který nemá ani dost v úmyslu „odumírat“.

Sociální poptávka po byrokracii vzniká vždycky, když existují ostré antagonizmy, které je třeba „zmírňovat“, „přizpůsobit“, „řídít“ (vždy v zájmu privilegovaných a majetných a vždy ve prospěch samé byrokracie). Byrokratický aparát se upevňuje a zdomkaluje ve všech buržoazních revolucích, ať jsou sebedemokratičtější. „Úřednictvo a stálá armáda,“ píše Lenin, „je ‚cizopasník‘ na těle buržoazie, zplozený vnitřními rozpory, drásajícími tuto společnost, ale právě cizopasník, ucpávající póry života.“

Od r. 1917, tj. od chvíle, kdy dobytí moci vyvstalo před stranou jako praktický úkol, se Lenin neustále zabýval myšlenkou jak odstranit tyto „cizopasníky“. Po svržení vykořisťovatelských tříd, opakuje a vysvětluje ve *Státu a revoluci*, proletariát rozmetá starou byrokratickou mašinerii a vytvoří svůj vlastní aparát z dělníků a zaměstnanců. Aby zabránil jejich proměně v byrokraty, uplatní opatření, která podrobně rozvedli Marx a Engels:

- 1) volitelnost a okamžitá odvolatelnost;
- 2) plat nesmí být vyšší než je dělnická mzda;
- 3) okamžitý přechod k takovým poměrům, aby *všichni* vykonávali funkce kontroly a dozoru, aby *všichni* byli na čas „byrokraty“ a aby se proto *nikdo* nemohl stát trvale byrokratem. Nesmíme se domnívat, že by Leninovi šlo o záležitost, k níž je třeba celých desetiletí. Ne, jde právě jen o první krok: „V proletářské revoluci je možné začít právě tím a musí se tím začít.“

Totéž směle nazírání na stát diktatury proletariátu tu uceleně vyjádřil za půl druhého roku po dobytí moci program bolševické strany, zvláště pak v paragrafu o armádě. Silný stát, ale bez mandarínů, silná armáda, ale bez samurajů! Vojenská a civilní byrokracie nevzniká z potřeb obrany, nýbrž z třídního dělení společnosti, které se přenáší do organizace obrany. Armáda je jen produktem sociálních vztahů. Boj proti vnějšímu nebezpečí samozřejmě předpokládá i v dělnickém státě specializovanou vojensko-technickou organizaci, v žádném případě však privilegovanou důstojnickou kastu. Bolševický program požaduje nahradit stálou armádu ozbrojeným lidem.

Zřízení diktatury proletariátu tak od samého vzniku přestává být „státem“ ve starém smyslu slova, tj. mašinerií na udržení poslušnosti většiny lidu. Spolu se zbraněmi materiální moc přechází bezprostředně do rukou organizací pracujícího lidu, jako jsou sověty. Stát jakožto byrokratický aparát začíná odumírat od prvního dne proletářské diktatury. Tak zní program, který nebyl do dnes změněn. Je to podivné: zní jako záhrobní hlas z mauzolea...

Ať vysvětlíme podstatu dnešního sovětského státu jakkoliv, jedna věc je nepochopitelná: na konci druhého desetiletí své existence nejenže „neodumřel“, nýbrž ani zdaleka nezačal „odumírat“. Ba hůře: stal se donucovacím aparátem, jenž nemá v dě-

jinách obdoby; byrokracie nejenže nezmizela, nýbrž se stala nekontrolovatelnou silou, jež ovládá masy; armáda nejenže nebyla nahrazena ozbrojeným lidem, nýbrž vytvořila novou kastu privilegiovaných důstojníků, na jejímž vrcholu se objevili maršálové, zatímco lidu, „ozbrojenému nositeli diktatury proletariátu“ není v SSSR dovoleno mít ani jednoduchou střelnou zbraň. Nejvypjatější fantazie by si těžko představila pronikavější protiklad, než je ten, který existuje mezi Marxovým, Engelsovým a Leninovým modelem dělnického státu, a státem, v jehož čele dnes stojí Stalin. I když nynější předáci Sovětského svazu a jejich ideologičtí mluvčí dále přetiskují Leninovy spisy (pravda, cenzurované a zkomolené), vůbec si nekladou otázku, co je příčinou tak křiklavého rozporu mezi programem a skutečností. Pokusme se to udělat za ně.

Dvojitý charakter sovětského státu

Diktatura proletariátu je mostem mezi buržoazií a socialistickou společností. Samou podstatou je tedy dočasná. Vedlejším, ale velmi podstatným úkolem státu, který uskutečňuje diktatura proletariátu, je připravovat své vlastní zrušení. Stupeň, v němž uskutečňuje tento vedlejší úkol, vypovídá v určitém smyslu o tom, do jaké míry plní tento stát své základní poslání: budování beztřídní společnosti, společnosti bez hmotných rozporů. Byrokratizmus a sociální harmonie jsou vzájemně v obráceném poměru.

Engels napsal ve své proslulé polemice proti Dühringovi: „... Jsou-li s třídním panstvím a bojem o individuální život, zakládajícím se na dosavadní anarchii ve výrobě, odstraněny i srážky a přehmaty z nich vznikající, není již nic, co je nutno potlačit a co by činilo nutnou zvláštní potlačující moc, stát.“ Šosák pokládá četníka za věcnou instituci. Ve skutečnosti bude četník ovládat člověka jen do té doby, dokud člověk dostatečně nezvládne přírodu. Aby zmizel stát, k tomu je třeba, aby zmizelo „třídní panství a boj o individuální existenci.“ Engels tyto dvě podmínky spojuje: v dějinné perspektivě střídání společenských řádů nehraje několik desetiletí žádnou roli. Jinak se to však jeví

generacím, kterou nesou revoluci na svých bedrech. Je pravda, že boj všech proti všem vyvolává kapitalistická anarchie. Ale zespoledenštění výrobních prostředků neodstraňuje automaticky „boj o individuální existenci“. A to je jádro otázky!

Socialistický stát, třeba i v Americe, na základě nejpokročilejšího kapitalismu, by nemohl naráz dát každému vše, co potřebuje, a byl by proto nucen podněcovat každého člena společnosti k co největšímu výrobnímu výkonu. Za těchto podmínek připadá státu zcela přirozeně a nutně funkce *podněcovatele* a při jejím plnění se stát musí uchýlovat k metodám odměňování za práci, které vytvořil kapitalismus, i když je pozměňuje a zmírňuje. Právě v tomto smyslu napsal r. 1875 Marx, že měšťácké právo je nevyhnutelné „v prvním období komunistické společnosti, která po dlouhých porodních bolestech právě vyšla ze společnosti kapitalistické. *Právo nemůže být nikdy vyšší než hospodářská soustava a jí podmíněný stupeň kulturního rozvoje společnosti.*“

Když Lenin komentuje tyto pozoruhodné řádky, dodává: „Buržoazní právo předpokládá, pokud jde o rozdělení *spotřebních* prostředků, ovšem nevyhnutelně také buržoazní stát, neboť právo není ničím bez aparátu, který by byl s to donucovat lidi k dodržování právních norem. Z toho tedy vyplývá, že za komunismu zůstane po určité dobu nejenom buržoazní právo, nýbrž i buržoazní stát – bez buržoazie!“

Tento významný závěr, který dnešní oficiální teoretici zcela přehlížejí, má rozhodující význam pro pochopení podstaty dnešního sovětského státu, nebo přesněji, pro první kroky k tomuto pochopení. Pokud stát, který si klade za úkol socialisticky přebudovat společnost, musí metodami donucení hájit nerovnost, zůstává do jisté míry „buržoazním“ státem, byť bez buržoazie. Tato slova neznamenají ani chválu, ani hanu. Věci se tu prostě nazývají pravým jménem.

Měšťácké normy rozdělování tím, že urychlují růst hmotných zdrojů, mají sloužit socialistickým cílům. Stát tím však od samého začátku získává dvojitý charakter: socialistický, pokud ochraňuje kolektivní vlastnictví výrobních prostředků, buržoazní, pokud se rozdělování materiálních statků děje s pomocí kapitalistického měřítká hodnoty, a to se všemi důsledky, jež z toho vyplývají.

Tak protikladná definice snad poleká dogmatiky a scholastiky. Nezbyvá, než je politovat.

Konečná tvářnost dělnického státu je určena proměnlivým vztahem mezi jeho buržoazními a socialistickými tendencemi. Vítězství socialistických tendencí proto musí znamenat definitivní odstranění policajta, tj. rozplynutí státu v samosprávné společnosti. Z toho je zcela zřejmé, jak nesmírně důležitý je jako fakt sám o sobě, i jako symptom, problém sovětského byrokratizmu.

Právě proto, že Lenin celým svým intelektuálním způsobem myšlení dává Marxově koncepci neobyčejně vyhraněný výraz, odhaduje zároveň zdroj budoucích obtíží, včetně obtíží vlastních, i když neměl čas dovést svůj rozbor do konce. „Buržoazní stát bez buržoazie“ se ukázal jako neslučitelný s opravdovou sovětskou demokracií. Dvojakost funkcí státu se musela projevit i v jeho struktuře. Zkušenost ukázala to, co nedokázala dosti jasně předvídat teorie: je-li stát ozbrojených dělníků v plné shodě se svými cíli, když jde o obranu společenského vlastnictví proti kontrarevoluci, vypadá věc zcela jinak, když jde o regulování nerovnosti ve sféře spotřeby. Ti, kdo jsou zbaveni výhod, neprojevují ochotu vytvářet výsady a bránit je. Většina nemůže pečovat o výsady menšiny. Proto musí dělnický stát na ochranu „buržoazního práva“ vytvořit orgán „buržoazního“ typu, tj. vrátit se k policajtovi, byť v nové uniformě.

Udělalí jsme tak první krok k pochopení základního rozporu mezi bolševickým programem a sovětskou skutečností. Jestliže stát neodumírá a stává se stále despotičtějším, jestliže se zmocněnci dělnické třídy byrokratizují a byrokracie se nadřazuje nad novou společnost, nevyplývá to z podřadných příčin, jako jsou psychologické přežitky minulosti atd., nýbrž to vyplývá z nevyhnutelné nutnosti vytvářet a vydržovat privilegovanou menšinu, dokud nevznikne možnost zajistit skutečnou rovnost.

Byrokratické tendence, které dusí dělnické hnutí v kapitalistických zemích, se projeví všude i po proletářské revoluci. Avšak je úplně jasné, že čím chudší je společnost, která vzešla z revoluce, tím drsněji a otevřeněji se projeví tento „zákon“, tím brutálnější formy bude mít byrokratizmus a tím nebezpečnější bude pro vývoj socialismu. Sovětskému státu nezabraňují odumírat a osvobodit se od parazitní byrokracie „zbytky“ dříve vládnoucích

tříd, samy o sobě bezmocné, jak tvrdí Stalinova čistě policejní doktrína, nýbrž brání tomu mnohem mocnější faktory, jako je materiální bída, všeobecná kulturní zaostalost a panství „buržoazního práva“, jímž se řídí ta oblast, jež se přímo a nejživěji týká každého člověka: oblast zajištění jeho individuální existence.

Policajt a „zevšeobecněná nouze“

Mladý Marx napsal dva roky před *Komunistickým manifestem*: „...rozvoj výrobních sil je nezbytným praktickým předpokladem (komunizmu) také ještě proto, že bez něj se zevšeobecnuje nouze a s nouzí by znovu začal boj o životní nezbytnosti a tedy by ožilo všechno to staré haraburdí...“ Marx tuto myšlenku již nikde nerozvinul, a to ne náhodou. Nepředvídal vítězství revoluce v zaostalé zemi. Lenin se tím také nezabýval, a to také ne náhodou: nepředvídal tak dlouhou izolaci sovětského státu. Zatím však právě citovaný text, který byl u Marxe jen abstraktním předpokladem, negativním argumentem, nám poskytuje jedinečný teoretický klíč k vysvětlení konkrétních obtíží a chorob sovětského zřízení. Na dějinné půdě bídy, vyostřené ještě pustošivou občanskou válkou, „boj o individuální existenci“ nejenže zdaleka nezmizel hned druhý den po svržení buržoazie, nýbrž se chvílemi stával neslychaně krutým. Je třeba připomenout, že se v některých oblastech dvakrát objevil kanibalizmus.

Lze vzdálenost, která odděluje Rusko od Západu, opravdu měřit až teď? Za nejpriznivějších okolností, tj. kdyby nenastaly vnitřní otřesy a vnější pohromy, bylo by zapotřebí ještě několika pětiletok, aby si SSSR plně osvojil hospodářské a kulturní výtobytky, k jejichž osvojení potřebovali protagonisté kapitalizmu staletí. Uplatnit *socialistické* metody na řešení *presocialistických* úkolů – to je nyní právě jádro hospodářské a kulturní práce v SSSR.

Je pravda, že SSSR dnes svými výrobními silami předčí nejpokročilejší země Marxova období. Avšak v dějinném soutěžení dvou společenských řádů jde spíše o relativní úroveň než o úroveň absolutní. Sovětské hospodářství se měří s Hitlerovým, Baldwinovým a Rooseveltovým kapitalizmem a nikoli s kapitalizmem